

KANT ETİĞİNİN NEWTON'U OLARAK JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Jean-Jacques Rousseau as the Newton of Kant's Ethics

EMİNE AYDOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Erzurum, Türkiye
Asst. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Literature, Department of Philosophy

e.aydogan@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5173-3034>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 15 Ağustos 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 11 Kasım 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2022

ATIF/CITE AS:

Aydoğan, Emine, "Kant Etiğinin Newton'u Olarak Jean-Jacques Rousseau", *Hitit İlahiyat Dergisi*, (Aralık/December 2022) 21/2, 975-1004. <https://doi.org/10.14395/hid.1162172>.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Jean-Jacques Rousseau as the Newton of Kantian Ethics

Abstract

This study's major goal is to establish the foundation for the relationship between Immanuel Kant and Jean-Jacques Rousseau, two significant figures of the Enlightenment period, and the notion that Kant owes a lot to Rousseau in ethics, one of the fields where Rousseauist influences are most overt. Although the similarities between perspectives of Rousseau and Kant and Rousseau's influence on Kant are frequently discussed in the previous scholarship, these similarities and effects are primarily discussed in the contexts of education and politics. This is likely because Rousseau stands out in these two fields rather than ethics. We can say that alternative studies are required in this sense. This resemblance and influence essentially equate to a fundamental human concept that includes ethics, politics, and education because the most fundamental question in all philosophies is "What is a human being?". In addition, Rousseau, who, as the representative of the Romantic, naturalist movement, resorted to a deeper emotion and conscience instead of reason, and Kant as the most important name of the Enlightenment, stood on the same side in the conflict between the mechanism and determinism in the Enlightenment philosophy and human freedom, responsibility and morality against philosophy, gave priority to practical reason over theoretical reason. This constitutes the justification for such an assertion. In this context, in this study, the effect of Rousseau on Kant's ethics has been tried to be revealed based on certain concepts of the ethics of both names. Natural-civilized human distinction, freedom, will, general will, categorical imperative, the kingdom of purposes, human dignity and equality are the prominent concepts in this connection. Some of these concepts, especially those which are associated with Kant, are evaluated in the context of his contributions to the ethical debates in Western philosophy. Despite such an evaluation, it is important to express Rousseau's contribution to the emergence of these concepts through Kant's ethics. The key ideas in this context are the contrast between natural and civilised humans, freedom, will, general will, categorical imperative, the kingdom of purposes, human dignity, and equality. Some of these ideas are assessed in the light of Kant's contributions to the ethical discussions in Western philosophy, especially those which are associated with him. Despite this assessment, it's vital to highlight Rousseau's role in the development of these ideas through Kant's ethics. In this regard, the first part of the study attempts to ascertain the degree to which Kant's ideas on morality are influenced by the theories of the English moralists and Rousseau's teachings, which are viewed as the two major ethical movements in Europe at the outset. Freedom, will, perfection, human dignity, and equality are fundamental components of human nature that define the line between nature and civilization. The problem of evil, which is a crucial issue in the ethics of the two names, and a similarity between Rousseau and Kant that is a little more challenging to discern have been attempted to be examined in the context of

the Rousseauian effect in the third section of the study. It is noted that evil is seen as a result of freedom as in Rousseau according to whom started out from natural man with a synthetic attitude, besides touching upon the fact that civilization both corresponds to the fall of the natural man and is given as an explanation of evil, and that evil, like morality, is connected to the development of reason and sociality while Kant showed a progressive approach with an analytical attitude. It is highlighted that Kant agreed with Rousseau when he argued that by imposing the law onto ourselves, we become free and so develop morality. Additionally, while the writings of Kant and Rousseau are regarded as a primary source throughout the study, an effort has been made to draw on secondary works that discuss these two figures and highlight the relationship between these two names.

Keywords: Philosophy, Kant, Rousseau, Ethics, Effect.

Kant Etiğinin Newton' u Olarak Jean-Jacques Rousseau

Özet

Bu çalışmanın temel amacı Aydınlanma döneminin iki önemli ismi olan Immanuel Kant ve Jean-Jacques Rousseau'nun görüşlerindeki yakınlık ve Kant'ın Rousseau'ya çok şey borçlu olduğu fikrini, Rousseaucu bir mirasın izlerinin en belirgin olduğu alanlardan biri olarak etikte temellendirmektir. Rousseau ve Kant'ın bakış açılarındaki benzerlik ve Rousseau'nun Kant üzerindeki etkisi çok sık dile getirilmekle birlikte bu benzerlik ve etki –Rousseau'nun etikten ziyade eğitim ve politika ile öne çıkmasından dolayı olsa gerek– daha çok eğitim ve politika alanlarında ele alındığı için etik anlamda alternatif çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz. Esasen bu benzerlik ve etki hem etiği hem de politika ve eğitimi kapsayacak şekilde temel bir insanlık fikrine karşılık gelir. Çünkü "insan nedir?" sorusu tüm felsefelerin en temel sorusudur. Ayrıca Romantik, doğalcı akımın temsilcisi olarak akıl yerine daha derindeki duygu ve vicdana başvuran Rousseau ile Aydınlanma'nın en önemli ismi olarak Kant'ın Aydınlanma felsefesindeki mekanizm ve determinizm ile insan özgürlüğü, sorumluluğu ve ahlaksal dünya arasındaki çatışmada aynı tarafta yer alarak felsefe karşısında ahlaka, teorik akıl karşısında pratik akla öncelik vermeleri böylesi bir temellendirmenin gerekçesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Rousseau'nun, Kant etiği üzerindeki etkisi her iki ismin etiğinin belli kavramlarından hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Doğal-uygar insan ayrımı, özgürlük, irade, genel irade, kategorik buyruk, amaçlar krallığı, insan onuru ve eşitliği bu bağlantıda öne çıkan kavramlardır. Bu kavramlardan özellikle bazıları daha çok Kant ile özdeşleşmiş kavramlar olup onun Batı felsefesindeki etik tartışmalara katkıları bağlamında değerlendirilir. Böyle bir değerlendirmeye rağmen Rousseau'nun bu kavramların ortaya çıkmasındaki katkısını Kant etiği üzerinden ifade etmek önemlidir. Bu doğrultuda çalışmanın ilk kısmı olarak girişte Avrupa'da iki büyük etik hareket olarak görülen İngiliz ahlakçılarının doktrinlerinin ve Rousseau'nun öğretilerinin, Kant'ın ahlak konusundaki görüşlerinde ne denli etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında ise Kant etiğindeki Rousseaucu etki vurgulandığı gibi, Rousseau'nun Kant'ın ahlâkî yaşamının Newton' u olarak nitelendirilmesi temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu zeminde ahlak, insan doğasının birliğini kuran şeyi ortaya çıkarmasına bağlı olduğu için, yani insanın ahlâkî bir varlık olarak anlaşılması ve gelişiminin açıklanması onun doğasının çok yönlü özelliklerinin dikkatli bir incelemesine ihtiyaç duyduğu için Kant etiği de Rousseaucu keşifle şekillenen insan doğası tasarımından hareketle verilmeye çalışılmıştır. İnsan doğası tasarımında da doğa ve uygarlık arasındaki ayrım, özgürlük, irade, mükemmelleşme, insan onuru ve eşitliği temel unsurlar olarak öne çıkar. Çalışmanın üçüncü kısmında ise Rousseau ve Kant arasında ortaya çıkarılması biraz daha zor olan bir benzerliğe, iki ismin etiğinde önemli bir mesele olarak kötülük probleminde de yine Rousseaucu etki bağlamında bakılmaya

alışılmıştır. Sentetik bir tavrıla doğal insandan yola çıkan Rousseau için uygarlığın, hem doğal insanın düşüşüne karşılık gelmesine hem de kötölüğün bir açıklaması olarak verilmesine ve ahlak gibi kötölüğün de aklın ve toplumsallığın gelişimine bağlanmasına temas edildiği gibi aynı zamanda Kant'ın analitik bir tavrıla ilerlemeci bir yaklaşım sergilerken Rousseau'da olduğu gibi kötölüğün özgürlüğün bir sonucu olarak görölmesine değinilmiştir. Kant'ın, kendimize yasayı vererek özgür olduğumuzu dolayısıyla ahlaksal bir kişi olacağımızı söylerken Rousseau'yu takip edişi vurgulanmıştır. Ayrıca alışma boyunca Kant ve Rousseau'nun eserleri merkezi bir referans olarak ele alınırken bu iki ismi ele alan ve bu iki isim arasındaki etkiye vurgu yapan ikincil eserlerden de yararlanılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kant, Rousseau, Etik, Etki

“Ey genç dostum, kendi üzerimizde iyice bir düşünelim! Her türlü kişisel çıkar bir yana, eğilimlerimizin bizi nereye götürdüklerini inceleyelim.” Rousseau *Émile*

“Arzu ettiğin şey senin içinde; kendinizi dışarıda aramayın.” Kant *Remarks in the Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime* (1764-65)

Giriş

Jean-Jacques Rousseau ve Immanuel Kant on sekizinci yüzyıl entelektüelleri içerisinde kişiliklerindeki farklılıklara rağmen, bakış açılarındaki benzerliklerle öne çıkan iki isimdir. Warren E. Steinkraus bu iki isim için “hiçbir iki kişilik birbirinden bu kadar farklı olamazdı” der:

Kant saate bağlıydı, gerçekten de kendisi tam bir kronometreydi; Rousseau zamanın sınırlarından kaçmak için saatini neşeyle attı. Kant güvenli bir ev geçmişinden geliyordu ve evinden otuz milden fazla mesafe kat etmesi güçtü; Rousseau bir genç olarak bocaladı ve Avrupa’da çingene gibi dolaştı ve bir keresinde sorumsuz davranışı nedeniyle David Hume’un gazabına uğradı. Kant bir özdenetim ve ahlâkî katılık modeliydi; Rousseau, kendi eşsiz bireyselliğini arayan bir huzursuz romantik ruh örneği idi (Steinkraus, 1960, 265).

Her ne kadar bu iki isim mizaç olarak çok farklı olsalar da bakış açılarındaki benzerlik onları birçok noktada bir araya getirir. Bu noktalardan biri olarak etik bu iki isim için bizim dikkat çekmek istediğimiz temel zemini oluşturuyor.

On sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa’da iki büyük etik hareket, İngiliz ahlakçılarının doktrinleri ve Rousseau’nun öğretileri, kendisini güçlü bir şekilde hissettirmeye başlar. Paul Schilpp, 1760’lı yıllar boyunca Kant’ın ahlak konusundaki görüşlerinin neredeyse tamamının, şu ya da bu şekilde bu yazarlarla olan tanışıklığını yansıttığını iddia eder. İngiliz ahlakçılarının ve Rousseau’nun doktrinlerinin Kant üzerindeki etkilerini anlamak için, ahlak felsefelerinin baskın özelliklerini akılda tutmak gerekir. Her iki etik hareket de akıl üzerine tek taraflı vurguya karşı çıkarlar; İngiliz ahlakçıları “ahlak duygusu” doktrinleriyle, Rousseau “doğal insan” doktriniyle bunu yapar (Schilpp, 1960). Ancak gerçek anlamda bir etkinin Rousseau’dan geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü Wood’un da belirttiği üzere Kant, etik üzerine ilk derslerinde ve 1762’de “*Metafiziğin Temelleri*” konulu deneme yarışmasına katıldığı *Doğal Teoloji ile Ahlakın İlkelerinin Farklılığı Üzerine* başlıklı eserinde bu İngiliz ahlakçılarından Francis Hutcheson’ın ahlak duygusu kuramının cazibesine kapılmış gibi gözükse de çok geçmeden “duygulara dayanan bir kuramın, insanın bozuk duygu ve arzularının karşısına dikilmesi, bunları denetim altına alması zorunlu bir ahlak yasasının evrensel yeterliliğini ve koşulsuz bağlayıcılığını yakalamaya çoğunlukla yetmeyeceği” konusunda

ikna olur (Wood, 2009, 28). Ayrıca Wood, Kant'ın etikle ilgili düşüncelerinin 1762'de, Jean Jacques Rousseau'nun henüz yeni yayımlanmış eserleri olan *Émile* ve *Toplum Sözleşmesi* ile tanışmasıyla değiştiğini ifade eder. Kant çok önceleri Pietizm'den "Tanrı'nın çocukları olarak insanların eşitliğine, içinde bulunduğumuz günahkâr ruhanî bölünme ve haksız eşitsizlik dünyasında peşine düşülecek tek ahlakî idealin, tüm inananları içine alan evrensel kilise olduğuna" inanmayı öğrenmiş olsa da bu inançları Rousseau'nun "insanları doğa bakımından özgür ve eşit olmalarına rağmen, kendilerini zayıf ve güçsüzlerin zengin ve güçlüler tarafından ezildiği özgür olmayan bir dünyada bulan varlıklar olarak görmesiyle" birleşip daha akılcı bir biçime dönüşür (Wood, 2009, 28). Yine İngiliz ahlakçıları, ahlak duygusu kavramını estetik bir tarzda şekillendirdikleri gibi ahlak önermelerine temel olması gereken duyguda, güzellik ögesini iyi eylemin dayanak noktası olarak sunarlar ve bu onlar için son noktadır. Rousseau ise İngiliz ahlakçılarından farklı olarak kendini erdemli eylemlerde gösteren insan doğasının değerini kutlar ve bu ahlak duygusu onun için son nokta değildir. Rousseau'ya göre vicdanla aynı anlama gelen bu duyguyla Tanrısal olan, insana açılır ve insan duyulur-üstü gerçeklikle bağlantıyı bu duyguyla kurar. Böylelikle Kant, Rousseau aracılığıyla "Duyulur-üstü olana spekülâtif aklın kuramsal çabalarıyla değil, doğrudan doğruya ahlak bilinci ile" erişilebileceğini çıkarırsar (Akarsu, 1982, 183). Cassirer bu anlamda gerek Rousseau gerekse Kant'ın kabul edebileceği ve benimseyebileceği yegâne teolojinin, etiko-teoloji olduğunu belirtir (Cassirer, 2017).

Bu bağlamda çalışmada Rousseau ve Kant etik anlamda değerlendirilirken ve Rousseau'nun, Kant üzerindeki etkileri ortaya koyulmaya çalışılırken, konu bu iki ismi bir araya getiren çalışmalardan farklı olarak insan doğası teması üzerinden ele alındığı gibi kötülük gibi daha önce bu etki bağlamında konuya dahil edilmeyen başlıklar da konuya dahil edilmiştir.¹

1. Kant Etiğinin Rousseau'daki Kökleri

Batı felsefesinde ahlak tartışmalarına baktığımız zaman antikçağdan Kant'a kadar temel problemin en yüksek iyi problemi olduğu ve çözüm denemelerinin de mutlulukçu bir çizgi izlediği görülür. Antikçağdan yeni çağa tüm öğretiler, "Hazcılıktan, Epikürosçuluktan, Stoacılıktan, yeni çağın yararcı, pragmatist ve operasyonist öğretilerine kadar", en yüksek iyi olarak "mutluluk"u alır (Özlem, 2020). Kant tüm bu öğretilerden farklı olarak doğru eylem problemini merkeze alır ve deontolojik bir etik anlayış öne sürer. Deontolojik etik, sonuçtan ziyade doğru eylem problemi üzerinde

¹ Bu konuda yapılmış çalışmalar için bkz. Özlem Ünlü, "Kant'ın Ahlak Felsefesinin Rousseau Kökleri: Vicdan-İstenç-Akıl Birliğinden Aklın Birliğine", *Felsefi Düşün* 3 (2014), 170-186; Fikri Gül, "Vicdanın Neliği Üzerine: Rousseau-Kant Örneği", *Kaygı* 11 (2008), 69-76.

durur ve ahlakın temeline ödevi koyan bir etik anlayışıdır. Başka bir ifadeyle deontolojik etikte ahlaklı davranış, yerine getirmek durumunda olunan ödev ve yükümlülüklerin uygulanmasına bağlı kılınır. Yukarıda da gösterildiği üzere deontolojik etiğin önemli bir örneği hatta en önemli ismi olarak Kant'ın ödev etiği antropolojik bir temellendirmeye dayanır (Cevizci, 2014). Bu minvalde, Rousseau'yu ahlak düzeninin Newton'u olarak gören Kant'a göre, Rousseau "ahlak ögesinde insan doğasının birliğini (*unite*) kuran şeyi bulgulamıştır; tıpkı Newton'un bütün doğa yasaları arasında bağ kuran ilkeyi bulması gibi..." (Akarsu, 1982, 183). Yani bu iki isim kendi yüzyıllarında mevcut ve çağımızda hâlâ sosyal ve politik düzenin en büyük yol gösterici ilkelerinden biri olan bir insanlık fikrini ve idealini paylaşırlar (Steinkraus, 1960). Ayrıca Kant tek gözlü bir tepegöz gibi yalnızca dış dünyadaki olgulara olan teorik merakını tatmin ederken Rousseau ona insanın pratik boyutunu da fark edebilmesini sağlayan ikinci bir göz kazandırır (Geier, 2018). Bu yüzden Kant, yalnızca orta yaşlarındaki kişisel dönüşümü ve bir filozof olarak gerçek girişimi için değil aynı zamanda olgun etiğinin çeşitli temel kavramlarıyla kendisini tanıştırdığı için Rousseau'ya hakkını teslim eder (Hanley, 2017).

Ahlak için antropolojik bir temellendirmeyi düşündüğümüzde bunun genel olarak Aydınlanma'yla daha fazla öne çıktığını söyleyebiliriz. Aydınlanma ile birlikte ahlâkın dinî temeli yerine, 'insan'ın doğal yeteneklerine duyulan inanç geçirilir (West, 2013). Bu noktada Rousseau ismi önemlidir. Aydınlanma'nun korkunç çocuğu (*enfant terrible*) olarak görülen Rousseau ile "üzerinde yükseldiği dayanakları kendi mantıksal sınırlarına götürerek tüketmesiyle" Aydınlanma'nın dönüm noktası olarak kabul edilen (Çiğdem, 2001, 46,89) Kant, Aydınlanma'da büyük yankılar uyandıran iki isimdir. Rousseau'nun Aydınlanma'nın korkunç çocuğu olarak görülmesinin temelinde onun Romantik doğalcı akımın başlıca temsilcisi olarak Aydınlanma'ya yönelttiği bazı eleştiriler vardır. Aydınlanma felsefesinde öne çıkan mekanizm, nedensellik, determinizm ve bilgi sorunu ile insan hürriyeti, sorumluluğu ve ahlaksal dünya arasında bir çatışma döneme damgasını vurur. Bu doğrultuda Aydınlanma felsefesi ahlak ve din için ciddi bir problem oluşturur. Mekanist ve determinist bir dünya görüşünden özgürlük ve ahlâkî sorumluluğa ulaşmak imkânsız gözüktür. Aydınlanma'nun bilimsel rasyonalitesinin ahlâkî ilke ya da buyrukları nasıl olup da destekleyebileceği, değer in olgudan nasıl çıkarsanabileceği açık değildir (West, 2013). Rousseau ve Kant bunun farkındadır. Rousseau'nun materyalist, ateist ve bilimci Fransız materyalizmi içinde gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümü Kant'ta aynı şekilde hayata geçirir (Cevizci, 2008). Bu değişim gerek Rousseau'nun gerekse Kant'ın felsefe karşısında ahlaka, teorik akıl karşısında pratik akla verdiği öncelikten kaynaklanır. Kant bu önceliği Rousseau'dan hareketle benimser.

Rousseau, akılı tek yönlü işleyen Aydınlanma filozoflarına karşı duyguları işlediğı gibi, Aydınlanma'nın bireyci ve öz çıkara yönelik tutumuna karşı toplumu ve genel iradeyi yüceltir (Küçükalp-Türer, 2020). Rousseau, bireyi, siyasal ve toplumsal özne olarak değerlendirmeye alsa da bireyin 'ben'ini de göz ardı etmez. Hatta Marshall Berman, Rousseau'nun modern dünyanın insan benliğine karşı ne kadar baskıcı ve yabancı olduğunu gösterdiği gibi bireyin 'ben'ini bir problem alanı olarak ele aldığına dikkat çeker (Berman, 2016). Yine Rousseau Aydınlanma'nın akılcılık düşüncesiyle birlikte belki de tek ortak noktasını teşkil eden ilerlemeye karşı doğaya dönüşü savunan bir isimdir (Küçükalp-Türer, 2020). Rousseau'nun doğaya dönüşü savunması "tarihin çarkını geri döndürmeyi ve insanı yola koyulduğu başlangıç noktasına geri döndürmeyi istemek" (Casirer, 2017, 25) anlamında değil eşitsizliğin kaynağını ve gelişimini ortaya koyabilmek için insanı tanımanın bir yolu olarak başlangıç noktası alınmasıyla alakalıdır. Doğa durumunu öven Rousseau bu noktada çokça eleştirilere maruz kalsa da Kant bu anlamda onun "insanı kültüre yabancılaştırmak, onu yeniden yabanılığa geri götürmek istemediğini" (Cassirer, 2017, 11) ve Rousseau'nun "çok kere yanlış anlaşılmış ve açıkça çelişen açıklamalarını birbirleriyle ve akılla uygun hâle getirmenin mümkün olduğunu" ifade eder (Kant 2012: 90). Bu doğrultuda Rousseau, Aydınlanma'ya egemen olan genel ilerlemeci ve optimist yaklaşımın tersine, bilimler ve sanatlardaki, kısaca uygarlıktaki gelişmelerin doğası itibariyle iyi olan insanı bozduğunu (Çiğdem, 2001) *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'de şöyle ifade eder: "Okyanusun alçalıp yükselmesi gece bizi aydınlatan gezegenin düzenli etkisine bağlıdır. ... aynı şekilde namusun ve ahlakın kaderi de bilim ve sanatların gelişmesine bağlıdır. Onların saçtığı ışık ufkumuzda yükseldikçe erdem kaybolmuştur ve aynı olaya her çağda, her yerde tanık olmuştur insanlar." (Rousseau, 2009, 51) Rousseau için doğal insan iyiliğinin silindiğı bu kriz aynı zamanda insan ilişkilerini yeni bir temele oturtmak için önemli bir fırsat sunar (Shell-Velkley, 2017). Bu noktada paylaştıkları insanlık fikri ve ideali Rousseau'nun etik bağlamda Kant üzerindeki etkisini ortaya koymamızda temel hareket noktamızı teşkil edecektir.

1.1. İnsan Doğası ve Etik

Gerçek bir ahlak anlayışına ulaşmanın yolunun insan doğasını bilmekten geçtiğı her defasında dile getirilir. Bu anlamda Kant ve ahlakı için de insan doğası ile ilgili görüşlere bakmak gerekli gözükür. Kant felsefesinin genel resmi dört temel sorudan hareketle çizilir:

1. Ne bilebilirim?
2. Ne yapmalıyım?
3. Ne umabilirim?
4. İnsan nedir?

Bu sorulardan birincisine metafizik, ikincisine ahlak, üçüncüsüne din ve dördüncüsüne ise antropoloji cevap verir. Yalnızca dördüncü soru antropoloji tarafından yanıtlanırsa da aslında üç soru da sonuncusuyla ilgili olduğu için antropolojik olarak da cevaplanabilir. Yani Kant “insan nedir?” sorusunu tüm felsefelerin en temel sorusu olarak ele alır (Wood, 2003, 38). Wood, Kant’ın antropolojiyle ilgili fikirlerinin onun epistemolojisi, zihin felsefesi, etiği ve tarih felsefesi üzerinde güçlü fakat ince etkiler bıraktığını ve bu etkileri yakalamamanın zor olduğunu ifade eder. Zira Wood’a göre Kant, hiçbir zaman sistematik bir antropoloji kuramı oluşturmamıştır (Wood, 2009). Her ne kadar “insan nedir?” sorusu ve antropoloji tüm soruların kendisine göre cevapladığı yer olsa da Kant antropolojiyi ahlaktan ayırmayı amaçlar ve bu nedenle onları yakın ilişkili olmalarına rağmen iki farklı disiplin olarak ele almaya çalışır (Wennersten, 2015). Ancak diğer taraftan *Etik Üzerine Dersler*’de ahlak ve antropolojinin yakından bağlantılı olduğunu ifade eder. Ona göre insanın nasıl davranması gerektiğine dair kuralların bilimi olarak pratik felsefe ile gerçek davranış kurallarının bilimi olarak antropoloji birbirinden ayrılmaz. Antropolojisiz bir pratik felsefe düşünülebilse de bu durumda o, sırf spekülasyon ve bir fikirden başka bir şey değildir (Kant, 2021a). O halde insanın ahlâkî buyruklara duyarlı olup olmadığını ve bu duyarlılığın ne ölçüde olduğunu bilmenin yolu insanın yeteneklerini ve sınırlarını bilmekten geçtiği için ahlak ve antropoloji bağlantısı önemlidir (Wennersten, 2015). Kant ahlak için antropolojik temellendirmede “beğenideki çeşitlilikler ve insanın farklı yönleri, deneyimin akışına belirsiz ve yanıltıcı bir karakter verir; ‘insanın asla değiştiremeyeceği ve sığınmak zorunda olduğu kıyıya dair kendisine yol gösteren işaretler verebilecek sabit doğa noktalarını nerede bulacağım?’ ” sorusunu sorar. Kant’ın bu sabit noktalar sorunu Rousseau’nun etkisiyle çözülür (Pitte, 2022, 21). Burada amacımız insanın kapasitesini ve yeteneklerini bilmek olduğu için Kant’ın yaptığı gibi yüzümüzü Rousseau’ya dönelim.

Rousseau için ahlak ve antropolojiyle alakalı böyle bir ayırım söz konusu olmadığı gibi Rousseau’nun sözde “insan tarihi”, öncelikle “doğal insanın düşüş tarihi” yani ahlâkî bir tarih ya da kötülüğün bir açıklamasıdır. Rousseau’ya göre ahlak, insan doğasından veya daha doğrusu insanın orijinal doğasından kaynaklanır. Bu nedenle Rousseau’nun antropolojisi, esasen, insanın neden şimdi olduğu hale geldiğinin ve mümkün olduğu kadar

uzun süre kendini bu doğaya uygun olarak nasıl tutabileceğinin tarihsel bir açıklamasıdır (Wennersten 2015: 20). Bu tarihsel açıklamada uygarlık durumuyla doğal durum arasında bir ayrıma giden Rousseau, *İtiraflar*'da "homme de la natura" (doğanın insanı) ile "homo de l'homme" (geleneğin insanı) (Cassirer, 2017, 19) arasındaki ayrımı şu şekilde ifade eder:

Ormanların derinliklerinde, tarihini cesaretle çıkardığım kadim zamanların görüntüsünü arayıp buldum; içimde insanların bütün küçük yalanlarını boğdum; insan doğasının örtüsünü kaldırmaya ve onu çıplak görmeye, bu doğayı çarpıtmış çağların ve olayların nasıl geçtiğini izlemeye ve geleneğin insanını doğanın insanıyla karşılaştırarak, bizim sözüm ona mükemmelliğimizin, sefaletimizin gerçek kaynağı olduğunu göstermeye cesaret ettim (Rousseau, 1975, 335).

Özetle insanın gerçek doğasını keşfetmeye çalışan Rousseau özgür doğan insanın, sonrasında uygarlığın gelişi ile birlikte her yerde zincire vurulduğunu belirtir (Rousseau, 2016). Bu bağlamda Rousseau'nun hedefi uygar toplumlardaki bireyin karşısına, doğal insanı çıkararak bir anlamda topluma unutturulan belleğini yeniden kazandırmaktır (Bayka, 2009). Bu doğal insan ile uygar insan ayırımından yoğun bir şekilde etkilenen Kant, "İnsanlık Tarihinin Tahminî Başlangıcı" başlıklı yazısında Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'ndaki doğa durumuna ilişkin açıklamasına çok benzeyen görüşler öne sürer. Ancak her ne kadar bu doğal-uygar insan ayırımının kendisine birçok noktada önemli katkısı olsa da Kant, Rousseau'nun doğal insanla başlayarak sentetik olarak ilerlediğini kendisinin ise sivil ya da uygar insandan hareket etmekle analitik olarak ilerlediğinin altını çizer (Kant, 2011).

Kant, Rousseaucu ayırmadaki doğal insan kavramını saf fiziksel ya da tarihsel anlamı yerine etik ve teolojik anlamıyla alır. Ona göre "insan doğasının kalıcı yönü insanın ne için ve niye olduğu" yani etik doğasıdır. Kant'a göre kalıcılık insanın olduğu şeyden ziyade olması gerektiği şeye dairdir. Bu manada ampirik düşünürlerin özsel ve kalıcı olan yerine yalnızca değişken ve tesadüfi olanı görmeleri nedeniyle bu görevi başaramadıklarını ifade eder (Cassirer, 2017, 20). Kant 1765-66 yılı için *Etik Üzerine Dersler*'inde insan hakkında nasıl çalışılması gerektiği ile ilgili zamanımızın keşfi dediği soruşturmasında "insan doğasında kalıcı olan biçim"e ve "insanın yaratılıştaki uygun yeri"ne vurgu yaparken Rousseau'dan hiç söz etmez. Ancak gerek Frederick P. Van de Pitte gerekse Cassirer ve daha birçok isim notlarındaki yorumlardan hareketle burada Rousseau'nun eserine atıfta bulunduğu ortak bir kanı belirtir. Çünkü Kant bu yorumlarda, "Newton'un teorilerinin evren kavrayışımıza düzen, istikrar ve büyük bir yalınlık getirdiği gibi, Rousseau'nun da derli toplu bir insan felsefesine izin

veren anahtarı sağladığını” açıkça belirtir (Pitte, 2022, 22-23). Bu anlamda Kant’ın bu özsel olanı fark etmesini sağlayan ve Cassirer’in ifadesiyle bakışını keskinleştirmesine yardım eden Rousseau’dur. Rousseau’nun buradaki önemi insanın tarih boyunca giydiği ya da taktığı tüm maskelere rağmen onun yeniden gerçek insanı görmesi ve onun değişmeyen asli görevini anlaması bu itibarla da ona bir nevi eski saygınlığını geri kazandırmış olmasıdır (Cassirer, 2017). Kant çok önemseydiği bu ayrımı “insanlığın yürüdüğü yolun tarihsel bir betimlenişi olarak” görmekten ziyade, bu ayrımın “etik ve sosyal eleştiriye bir katkı, sahici ve sahte değerlerin birbirinden ayrılmasını” görür (Cassirer, 2017, 19). Bu noktada uygarlık durumuyla doğal durum arasındaki bu ayrım Kant’ın etik yazılarında öne çıkan en merkezi ve en bariz Rousseaucu temalar arasındadır (Hanley, 2017).

Antropolojik temellendirmede doğa ve Tanrı yerine insan yerleştirilirken bizi bekleyen önemli bir soru vardır: İnsan doğasında bulduğumuz hangi olağanüstülük “teoriye, ahlakı ve hatta kurtuluş doktrinlerini insanlık fikri üzerine” inşa etmemize neden olur? Bu problem filozofların insan doğası ve özü üzerine düşünmelerine yol açtığı gibi insanın en yakınındaki varlık olan hayvandan farkı filozofların temel gündemlerini oluşturur. Rousseau, antropolojisinde insan ve hayvanı birbirinden ayırt eden iki temel ölçüt öne sürer ki bu felsefe tarihinde insan doğasını keşfetme yolunda önemli bir adımdır. Rousseau *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* kitabında insan ile hayvan ayırıştırmasında klasik ayrımların dışında iki ölçüt sunar; özgürlük ve “yetkinleşmek, olgunlaşmak yetisi”. Bu iki yeti insan doğası için dolayısıyla etik için çok önemlidir. Rousseau bu iki yeti sayesinde ahlakı, insanlık fikri üzerinde yükseltir. Bu iki yeti Rousseau-Kant etik ilişkisinin de temel sacayaklarıdır. İlk olarak özgürlük gerek Rousseau gerekse Kant için temel bir kavramdır. Çünkü ahlâkî davranış bu iki isim tarafından “nedensellik bağlamının dışına” taşınmak yani doğa yasalarından bağımsız bir alanda incelenmek istenmektedir (Turan, 1997, 232). Rousseau için insanı hayvandan ayıran şey insan anlığı ya da anlama yetisi olmaktan ziyade onun özgürlüğüdür. Ona göre hayvan, doğa tarafından yönlendirilen bir makine olarak görülebildiği gibi insan da bu tarz makine olarak ele alınabilir. Ancak insan, hayvandan farklı olarak özgür unsur sıfatıyla değerlendirilmelidir. Çünkü hayvan içgüdüleriyle insan ise özgür eylemiyle seçer veya reddeder. Rousseau insan ve hayvan arasındaki bu farkı bir örnek üzerinden açıklar. Bu örneğe göre bir güvercin iyi etlerle dolu leğenin başında, bir kedi ise tahıl tanesi ya da meyve yığınının başında açlıktan ölecektir. Oysa insanlar hayvanlardan farklı olarak aşırılıklarda bulunabilir. Bunun nedeni insandaki iradenin, doğa sustuğu zaman bile konuşmaya devam etmesidir (Rousseau, 2015). Yani Rousseau’ya göre insanı hayvandan ayıran özgül vasfı onun özgürlüğüdür. Hayvanlar doğanın belirleniminin dışına çıkamamalarına

rağmen, insan doğanın emirlerine uymakta ya da karşı çıkmakta özgürdür ve insanın bu özgürlüğü fizik tarafından tam anlamıyla açıklanamaz. İnsan ruhunun tinselliği bu özgürlüğünün bilincine ulaşmasında kendini gösterdiği gibi “istemek daha doğrusu seçmek kudretinde ve bu kudretin duyusunda, sırf tinsel manevi eylemler bulunur; mekanik kanunları bu eylemlerin hiçbiri hakkında hiçbir şey açıklamaz” (Rousseau, 2015, 103). Özetle Rousseau’ya göre, hayvan doğa tarafından öyle sıkı sıkıya programlanmıştır ki doğayı aşamaz. Bu nedenle de özgür değildir ve gelişme yeteneğine sahip olamadığı için yetkinleşemez. Oysa insana baktığımızda o, doğayla arasına mesafe koyabilir ve doğanın kurallarını aşabilir. Yani insan özgürdür ve gelişme yeteneğine sahip olarak olgunlaşıp, yetkinleşebilir. İnsanın özgür olduğunu ortaya koyan Rousseau’nun bu anlamda aydınlanma hümanizminin önemli bir ismi olduğu ve kendisinden sonraki birçok önemli ismi etkilediği söylenebilir. Örneğin Sartre, Platon’la birlikte felsefe tarihinde seyir gösteren özün varoluşu öncelediği fikrini belki de Rousseau’ya bir etkilenimle tersine çevirir. Çünkü insanlar, hayvanlar gibi “bireysel varoluşlarını önceleyen, türe müşterek bir ‘öze’” sahip değildir (Ferry, 2017, 101). Rousseau’ya göre insan “belirleyici hiçbir doğal veya tarihsel yasanın tutsağı olmadığı için” yani özgür olduğu için ahlâkî bir varlık olarak görülür. İnsanın hayvanlarda olduğu gibi belirli bir insan doğası tasarımına sahip olmaması ve özgür olması onun ahlâkî bir varlık olduğunun kanıtı haline gelir: “Hiçbir doğal veya tarihsel yasanın tutsağı” olmayan insan. Sartre’in dediği gibi bir anlamda özgürlüğe mahkûm olan insan bu yönüyle ahlâkî bir varlıktır (Ferry, 2017, 101-102). Ayrıca Rousseau burada özgür iradeye vurgu yaparken aynı zamanda Platon’la başlatılan duyulur-düşünülür, görünüş-gerçeklik dikotomisini Kant’ın fenomen ve numen ayırımında olduğu gibi bir anlamda devam ettirir. Modern dönemde bu ikili ayrımı özellikle etik açıdan devam ettiren Rousseau fizikle açıklanabilen doğal dünya ile metafizik aracılığıyla anlaşılabilen özgür iradenin dünyası arasında bir ayrım ortaya koyar. James Miller, Rousseau’nun fizikle açıklanabilen doğal dünyayı metafizikle açıklanabilen özgür iradenin dünyasından ayırt ederken Kant’ın da “ ‘olgularla’ ilgili olan *mundus sensibilis*’i ” teorik anlamda Tanrı, pratik anlamda ahlâkî mükemmellik olarak görülebilecek “*mundus intelligibilis*’ten” ayırdığını bildirir (Miller, 2022, 339).

Kant’a baktığımızda o da *Pratik Aklın Eleştirisi*’nde özgürlüğün ahlak yasasının koşulu olduğunu ya da başka bir ifadeyle özgürlük olmasaydı içimizdeki ahlak yasasıyla hiç karşılaşmayacağımızı ifade eder (Kant, 2014). Kant etiği bu anlamda bir özgürlük, özerklik etiği olarak görülür. Kant etiğinin bir özgürlük ve özerklik etiği olması onunla ilgili yapılan “bir rasyonel etik, bir görev etiği, bir ilke etiği, bir maksim etiği ve sonuç olarak bir bireysel etik” gibi tüm belirlemelerin, Kant felsefesinin kendisinde temellendirilmesini

sağlar. Buradan hareketle ahlak sorunu, eylemde kendi kendini belirleyebilme olduğu gibi bu belirlemenin aracı da akılsal görüş ve iradedir (Recki, 2005, 204). Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*'nde ahlakın temeli için iradeye yöneldiğini şu şekilde ifade eder: "Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez." (Kant 2013: 8) Kant'ın irade ile olan bağını özetleyen Recki, Kant'ın akılcı gelenekteki isimlerin anlık eğilimli hareket noktalarından duyduğu hoşnutsuzluktan dolayı ahlak ilkesini, insan doğası içindeki bir duyguyla temellendirmeye çalıştığını ancak bir taraftan da eylemimizin doğruluğu üzerine düşünme temeli üzerinde yükselen bir ahlak anlayışında zorunlu olan ve akıldan başka hiçbir şeyle temellendirilemeyen ilkelere yöneldiğini ifade eder. Recki'ye göre bunun nedeni aklın kurallar yetisi olması ve ahlak sorununda söz konusu olanın eylem kuralları olmasıdır. Lakin bu noktada akıl "pratik eylemin zorunluluğunu değerlendirirken, kuramsal bilgide üstlendiğinden başka bir işlevle etkili olmak zorundadır: İrade, yani eylemde bizim kendi kendimizi belirlememizi sağlayan arzulama yetisi, akıl aracılığıyla belirlendiği sürece, Kant'ın formüle ettiği gibi, 'pratik akıl'dan başka bir şey değildir" (Recki, 2005, 204). Yani irade, eylemlerde pratik açıdan kendi kendini belirleme yeteneği olduğu gibi aynı zamanda kişinin özgürlük talebini de anlatır. İradenin gerçekleştirilmesi Kant için yasaya tabi olmaktan geçer. Bu yasa insanın kendi aklının bir ürünü olan ve dışarıdan belirlenemeyen, Kantçı ifadeyle otonom bir yasadır. İnsanın kendisinde yasa koyucu olması özgürlük olarak değerlendirilir. Böylelikle Kant, Rousseau aracılığıyla özgürlüğü aklın basitçe arzularımızın tatmini için bir araç şeklinde değil bir amaçlar yetisi şeklinde hizmet etme kapasitesi olarak değerlendirir (Hanley, 2017). Çünkü Kant ahlakı "*ne yapmalıyım?*" sorusuyla bir gereklilik şeklinde, bir buyruk niteliğinde ibraz eder. Bu gereklilik ahlakta bir heteronomiye işaret eder. Kant'ın ödev ahlakı bir gereklilik ahlakı olarak bu heteronomiyi barındırdığı için özgürlük risk altında kalır. Kant bu noktada Rousseau'dan aldığı otonomi kavramı ile ahlakını heteronom bir konumdan otonom bir konuma taşıyarak özgürlüğü kurtarmış olur: "İnsan ancak kendi yasasını kendisi koyabilirse özgür, dolayısıyla ahlaksal bir kişi olur." (Akarsu, 1982, 19). Bu doğrultuda Fukuyama'nın "Kantçı etikte iyinin, iradenin doğaya üstün gelmesi olduğu şeklindeki görüşün başlangıcını" gördüğümüzü söylediği (Fukuyama, 2003, 149) bu fikrin başlangıcını Rousseau'ya götürebiliriz. Çünkü Rousseau *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'nda "hayvanın bütün işlerinde her şeyi sadece doğa yaptığı halde, insanın kendi işlerinin yapılmasına özgür bir unsur sıfatıyla kişi olarak" katıldığını ve buna göre hayvanın içgüdüleriyle insanın ise özgür eylemiyle seçtiğini ya da reddettiğini söyler. Ayrıca daha da önemlisi o, doğa sustuğu zaman bile iradenin konuşmaya devam ettiğini söyleyerek iradeyi doğaya üstün kılar (Rousseau, 2015).

Özgürlükten sonra Rousseaucu ikinci ölçüt olarak “yetkinleşmek, olgunlaşmak” yetisine baktığımızda Luc Ferry bu yetkinleşmek, olgunlaşmak yetisini “mükemmelleşme” olarak verir. Yani hayvan doğa tarafından programlanmıştır ve bu kendi programının dışına çıkamadığı için özgürlük ve mükemmelleşme ya da Rousseau'nun deyiimiyle yetkinleşmek, olgunlaşmak yetisinden yoksundur. Oysa insan “hem doğal güdünün çizdiği programdan kendini sıyırma yetisiyle yani özgürlükle ve dolayısıyla hem de gelişimi a priori belirsiz olan bir tarihe sahip olma yetisiyle” kendisini tanımlar (Ferry, 2017, 93-94). Rousseau'nun özgürlükten sonra çok özgül bir nitelik olarak değerlendirdiği yetkinleşmek, olgunlaşmak yetisi insandaki diğer yetileri geliştirir. Örneğın; “bir hayvan bütün hayatı boyunca sürecek kesin şeklini birkaç ay içinde alır ve bu hayvanın türü bin yıl sonunda bin yılın bu birinci yılının sonunda olduğu gibi kalır. Yaşlanmanın sadece insan için söz konusu olmasının sebebi nedir? Böylece insan ilkel duruma düşmüş olmuyor mu?” (Rousseau, 2015, 103-104) Yani Rousseau'ya göre hayvan, hep kendi içgüdüsiyle kalırken, insan yaşlılık ya da başka nedenlerden ötürü yetkinleşme ve olgunlaşma kabiliyetinin bütün kazandırdıklarını kaybederek hayvandan daha aşağı bir duruma düşer. Rousseau'daki bu yetkinleşmek, olgunlaşmak yetisi Kant'ın “ahlakı herhangi bir doğa kavramının bütünüyle dışında tutan kategorik zorunluluğun temelini oluşturan ve doğal neden sonuç ilişkilerinden bağımsız olan numenal gerçeklik düşüncesinin temelini” hazırlar (Fukuyama, 2003, 148). Öyleyse Kant'ın, Newtoncu determinist evren anlayışının dışına çıkmasını ve bu bağlamda ahlâkî bir alan açmasını sağlamasında Rousseau'nun bu kavramı önemlidir. Rousseau'nun bu anlamda, Kant için yeni bir ahlakın ve dünya görüşünün temellendirilmesi için uygun zeminin sağlanmasında etkili olduğu söylenebilir. İnsan doğayla arasına mesafe koyabildiği, doğanın sınırları dışına çıkabildiği için tarih ve kültür sahnesine adım atar, dünyayı sorgular, dönüştürür, idealler yaratır ve en temelde iyi ile kötü arasında bir ayrım yaparak etik bir yargı ortaya koyar. Rousseau'nun sunduğu bu yeni antropolojiyle laik ahlakın keşfi için zemin hazırlanmış olur (Ferry, 2017).

Rousseau'nun bu iki yetisi temelde akıl ile de ilişkilidir. Kant'ta olduğu gibi Rousseau'nun rasyonalizm anlayışının zorunlu olarak özgürlükle bağlantılı olduğu görülür. İnsanın doğanın sesine karşı koyabilmesi olarak verilen yetkinleşmek, olgunlaşmak yetisi, eylem için bir motivasyon işlevi görecektse hem özgürlüğe hem de akla ihtiyaç duyar. Kant'ın rasyonel bir varlığın özgür iradeye sahip olması gerektiğini iddia etmesi bu ikisinin kavramsal olarak bağlantılı olduğunu gösterir. Rousseau da akıl ve özgürlüğü benzer şekilde anlar. Çünkü insan doğaya karşı hareket edecektse, devam edecek başka bir yeti –akıl– olmalıdır ve bu diğer yeti üzerinde etkide bulunabilmek için doğanın etkin nedenselliğinin dışında yani özgür olmalıdır. Her ne kadar bir

kişinin ahlâkî açıdan iyi olmasını sağlayan yetkinleşmenin, olgunlaşmanın bir parçası olarak akıl gerekli olsa da kendi haline bırakılan akıl bu görevi yerine getiremez. Vicdan, ahlak eğitiminde ve erdem in yetiştirilmesinde sabit referans noktasıdır (Delaney, 2003). Rousseau *Émile*'de vicdanı, insan ruhunun derinliklerinde doğuştan gelen bir adalet ve erdem ilkesi olarak tanımlar ve insanların bu ilkeye göre gerek kendi eylemlerini gerekse başkalarının eylemlerini iyi ya da kötü olarak değerlendirdiğini ifade eder (Rousseau, 2019). Oysa Kant bu tarz doğuştan ahlâkî bir ilke kabul etmediği gibi Ünlü'nün de altını çizdiği üzere Kant'ta "Rousseau'nun kabul ettiği gibi insanın özsel iyiliğini görebildiğimiz bir insan doğası yoktur, insan deneyiminin olanağının koşulları vardır" ve bu doğrultuda Kant için insanların "eylemlerini ahlaka uygun' yapan vicdanı değil ödeve saygıdan dolayı eyleyen saf pratik akıl"dır (Ünlü, 2014, 181-182). Kant, Newtoncu modern fiziğin işaret ettiği evrensel determinizm ile Rousseau ahlâkî vicdanın işaret ettiği özgür irade arasındaki gerilimi, gerilimin taraflarını uzlaştırarak değil ya da Rousseau'nun bu konudaki görüşünü tamamen benimseyerek değil, "onlar arasındaki gerilimi ve ortak varoluşu teorik olarak temellendirerek, yani doğa ile özgürlük –fenomenal dünya ile numenal dünya– arasındaki karşıtlığa ekleyerek" çözmeye uğraşır. Hassner'in ifade ettiği gibi taraflar arasındaki bu gerilim ya da uyumsuzluk Kant'ın girişimi için bir hareket noktası sunar (Hassner, 2017). Burada Rousseau'da vicdan kavramı Kant ile ayırımın ortaya çıktığı noktalardan biridir.

Rousseau'nun insan doğasının birliğini belirleyen bu iki niteliği sunması, insan eşitliği ve onuruna verdiği önemle seçkinleşir. İnsan eşitliği ve onuru yine Kant ahlakında Rousseaucu etki noktalarından biri olarak karşımıza çıkar. Fukuyama, *İnsan Ötesi Geleceğimiz* adlı eserinde insanlık onuruna ilişkin felsefi bir temel oluşturma yönündeki en bilindik çabayı Kant'ın gösterdiğini şöyle ifade eder:

Eşit oranda tanınma talebinin işaret ettiği nokta, bir insanın rastlantısal ve olumsal bütün özellikleri ayıkladığında, belirli bir saygıyı hak eden, insani bir öz niteliğin – buna X faktörü diyelim – kalacağı düşüncesidir.

İnsanlık onuruna ilişkin felsefi bir temel oluşturma yönündeki en bilinen çabayı, herhalde X faktörünün insanın ahlâkî seçim yapabilme kapasitesine dayandığını öne süren Kant göstermiştir. Kant'a göre insanlar zekâ, zenginlik, ırk ve cinsiyet açısından farklı olabilirdi ama hepsi de ahlâkî yasaya göre hareket etme ya da etmeme yeteneğine eşit olarak sahipti. İnsanlar onura sahipti; çünkü yalnızca onlar özgür iradeye sahipti. (...) Kant'ın, insanlara her zaman araçlar olarak değil amaçlar olarak davranılması gerektiği şeklindeki ünlü çıkarımının nedeni, özgür iradenin varlığıdır (Fukuyama, 2003,186-187).

Her ne kadar Fukuyama, insanın özniteliği olarak insan onuru kavramında Kant'a gönderme yapsa da Rousseau'nun bu konuda Kant'ı önelediğini söyleyebiliriz. *Yaşamın Anlamı* adlı eserinde bu söylediğimiz doğrular nitelikte bir zamanlar bilgi için duyduğu isteğın ve verilen emeğın ve bu konuda kazandığı tatmin duygusunun insanlık onurunu oluşturabileceğine inandığını ve bu nedenle de aşağı tabadaki insanları hor gördüğünü açıklar. Bu konuda onun gerçeğı görmesini sağlayanın Rousseau olduğunun altını çizer. O, Rousseau sayesinde insanları hor görmek yerine yüceltmeyi öğrendiğini ve kendisini yararsız biri olmaktan kurtardığını ifade eder (Kant, 2011; Kant, 2021b). Bu cümle ile anlıyoruz ki Kant için üstün zekâları ya da kayda değer başarıları değil, ahlâkî seçimlerinin uygulanması, insan onurunun temelini oluşturan şeydir. Kant, Rousseau'ya gözlerini bu noktaya açtığı için güvenir ve insana saygı noktasında ondan etkilenir.

Sabit bir insan doğası tasarımının oluşturulmasında olduğu gibi bu doğaya uygun ahlâkî yasanın belirlenmesinde de yine Rousseau'dan ilham alan Kant, Rousseau'nun kişinin kendine koyduğu yasaya itaati, özgürlük olarak savunduğı, kendi yaşamızı yaparken özgür ve adil bir toplumsal düzenin temelini oluşturduğumuz fikrini ahlak anlayışının merkezine yerleştirir. Her ne kadar Rousseau ismi bir yasa ya da ahlâkî bir yasa fikri bir arada düşünülme de Cassirer, Fransız Ansiklopedistler arasında hüküm süren aklın yüceltilmesinden yüz çeviren ve daha derinlerdeki duygu ve vicdan güçlerine başvuran Rousseau'nun etiğinin düşünüldüğü gibi bir duygu etiğı değil Kant'tan önce kurulmuş saf yükümlülük etiğinin en kategorik biçimi olduğunu ifade eder. Rousseau *Toplum Sözleşmesi*'nin ilk taslağında yasanın tüm insan kurumlarının en yücresi olarak adlandırıldığını onun gerçekten de cennetin bir armağanı olduğunu ve bu sayede insanın onun aracılığıyla Tanrı'nın çiğnenemez emirlerini dünyevi varoluşunda taklit etmeyi öğrendiğini ifade eder. Bununla birlikte, Cassirer'in de vurguladığı üzere onda meydana gelen vahiy aşkın değil, içkindir (Cassirer, 1989). Bu noktada kişinin kendine koyduğu yasalar olarak Kant'ın kategorik buyruklarına bakalım.

İnsan hakları konusunu benimseyen Kant, sonraki yıllarda bu hakların evrensel olarak tesis edilebileceğı bir prensibi keşfetmeyi üstlenir. Ortaya çıkan açıklama, şimdi onun en ünlü göstergesine, yani kategorik buyruğuna, "maksimum aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğim şekilden başka türlü hiç davranmamalıyım"a (Kant, 2013, 17), gönderme yapar. Dolayısıyla, her hareket ettiğimizde tüm insanlık için hareket ederiz. Yani Rousseau'nun genelleştirilebilirliği genel iradenin ölçütü yapması gibi Kant da "evrenselleştirilebilirliği iyi iradenin ölçütü kılar" (Hassner, 2017, 114). Kant'ın insanlar arasındaki ahlâkî birliğı kuran şeyi bulması Rousseau'nun

politika felsefesinde önemli bir kavram olan genel irade kavramı ile mümkün olur. Kant *Bir Bilicinin Düşleri* eserinde düşünen tüm varlıkların dünyasına ahlâkî birliğini veren genel irade kuralına bağlı olduğumuzu (Hanley, 2017) şöyle ifade eder: “Böylece en gizli hareket saiklarında genel iradenin kuralına bağımlı olduğumuzu görürüz ve buradan da tüm düşünen varlıkların dünyasında, salt tinsel-manevi kanunlara göre bir ahlâkî birlik ve sistematik bir yapı ortaya çıkar.” (Kant, 2016, 169) Buna göre Kant’ın kategorik buyruğunun ilk maksimi olan, “Öyle eyle ki senin istemenin maksimi hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin” (Kant, 2013, 38), Rousseau’nun “her ‘meşru’ toplumsal düzenin asıl temel ilkesi olarak gördüğü şeyle” benzeşir (Cassirer, 2017, 31). Yani Kantçı kategorik buyruğun ilk ilkesi Rousseaucu genel iradeye gönderme yapar. Hatta Kant’ın kategorik buyruğu, Rousseau’nun “genel irade”sinin bir resmileştirilmesi olarak yorumlanır. Bu yorumun sahibi olarak James Joseph Delaney, Rousseau tarafından geliştirilen genel iradeye uygun eylemlere dayanan siyasi erdem kavramının henüz ulaşılmamış bir hedefi temsil ettiğini savunur. Ayrıca genel iradenin anlatımında, resmi ya da biçimsel olmaması, yani belirli durumlara uygulanamaması gibi bir problem olduğunu ve Rousseau’nun basitçe, herhangi bir insan grubu arasında genel iradenin bariz olacağını söylediğini ifade eder. Ona göre Kant’ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Rousseau’nun açıklamasını resmileştirmenin bir aracı olarak hizmet eder (Delaney, 2003). Bu buyruğun evrensel olmasının nedeni evrensel olarak uygulanmadığı takdirde rasyonel bir ilke olamaması ve bu durumda kategorik bir buyruktan ziyade sadece belirli koşullarda geçerli olabilen hipotetik bir buyruk haline gelmesidir. Aynı şekilde genel irade de evrenseldir çünkü çıkarı tüm devleti ilgilendirir. Rousseau’da tikel iradeler genel olanla uyumlu olmadığına erdemsizliğe neden olduğu gibi, Kant’ta da tikel iradeler kategorik buyruk doğrultusunda evrenselleştirilmediğinde, bireyci ve çıkarıcı olurlar (Delaney, 2003, 158-159). Delaney kategorik buyruğun, özellikle ilk formülasyonunda, Rousseau’da eksik olan bir şeyi eklediğini ve bu anlamda kategorik buyruğun gücünün, yurttaşın görevlerinin tam olarak ne olduğunu belirlemek için nesnel bir standart sağlamasında yattığını bildirir. Rousseau’nun böyle bir standardı yoktur ve o, genel iradenin “her yerde bariz/apaçık” olduğunu söylemekle yetinir. Tüm bunlardan dolayı kategorik buyruğun genel iradeyi resmileştirmenin ve Rousseau’nun politika felsefesindeki bir zayıflığı güçlendirmenin bir yolu olarak hizmet ettiği iddia edilir (Delaney, 2003).

Yine kategorik buyruğun ikinci önemli ilkesi de bu bağlamda Rousseau’yla bağlantı noktalarından biri olarak verilir. “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (Kant, 2013,

46) ilkesinde Rousseau'nun eğitim teorisindeki öğrenciyi başkalarından ziyade kendisi için eğitim talebinin yer aldığına gönderme söz konusudur. Rousseau *Émile*'de baştan sona bunu işlerken, *Yeni Héloïse*'de de bu söyleneni şu cümlelerle destekler: "İnsan, sadece, başkalarına alet hizmeti görmesi gerekmeyecek kadar fazla asil bir mahluktur. Onu, başkalarına uygun gelen işte kullanmadan evvel, kendisinin uygun gelen şeylerin ne olduğunu ona sorup danışmalıdır" (Rousseau, 1945, 21). Rousseau, Kant'ın amaç olarak insan buyruğunda olduğu gibi insanın başkalarına araç olarak hizmet etmeyecek kadar soylu bir varlık olduğunun ve onun başkalarının yararı için kullanılmayacağını altını çizer.

Kant'ın kategorik buyruğunun üçüncü formülasyonu "...genel bir yasa olmayla bağdaşabilen maksimden başka hiçbir maksimle eylemde bulunmama; istemenin, maksimleri aracılığıyla kendisini aynı zamanda genel yasa koyucu olarak görebilecek şekilde eylemde bulunma" (Kant, 2013, 51) "toplumsal ve politik örgütlenmenin temel koşulunu" meydana getirir. Çünkü bu ilkede özne "kendi aklından ve düşünme yetisinden diğerleriyle birlikte yaşamının imkânını" türetir (Çörekçioğlu, 2017, 15). *Amaçlar Krallığı* olarak ifade edilen bu ilke Rousseau'nun genel iradesiyle paralellik gösterdiği gibi, "herkesin yalnızca evrenselleştirilebilecek biçimlerde hareket ederek ve diğer rasyonel varlıklara kendi içlerinde amaç olarak davranarak ahlak yasasına uyduğu bir dünya'yı (Delaney 2003: 160) mümkün kılar ve "ben'den 'biz'e ve 'biz'den 'tüm insanlığa' geçişin imkânını" tesis eder (Çörekçioğlu, 2017, 15). Bu Amaçlar Krallığı fikri ile Rousseau'nun politikasının Kant ahlakı üzerindeki etkisinin bir sonucu olan evrenselleştirmenin önemi de ortaya konulmuş olur. Zira bu evrenselleştirme ilkesi sayesinde otonomi ile karşılıklı sınırlandırılmış özgürlük arasında bağlantı kurulur. Ancak diğer taraftan Kantçı ahlakta akılsal biçimselcilik bakımından Rousseau'nun politikasını aşan bir radikalleştirme söz konusudur. Buna göre evrenselleştirme ilkesi "hakların ve görevlerin ahlâkî düzlemdeki karşılıklılık ilişkisini ve onların erdeme olan önceliğini de" radikalleştirir (Hassner, 2017, 117).

Kant'ın etiğindeki Rousseauculuğu açığa çıkarmak doğrudan doğruya bu etiğin politik esininin de fark edilmesini sağlar. Rousseau'nun "bireyin hem iradeci, hem de doğalcı, yani bireyle topluluk arasındaki iletişimi sağlayan ve toplumsal bağı hem bir gereklilik, hem de bir özgürlük olarak temellendiren bir genel iradeye boyun eğmesini öneren" politikası ile Kant'ın "iradeyi akılla birleştirip akılı pratik kılan bir irade reformunu" hayata geçiren modern ahlakı arasında bir koşutluk söz konusudur (Touraine, 1995). Bu koşutluk özellikle Rousseau'nun genel irade kavramıyla Kant'ın kategorik buyruğu arasında ortaya çıktığı gibi ahlak ile politika arasında bağlantı kurma sorunu noktasında da öne çıkar. Ahlâkî yasanın evrenselliğinin bu yasaya göre

eyleme motivasyonu ile nasıl bir araya getirileceği (Critchley, 2013) yani ahlaktan politikaya geçişin nasıl sağlanacağı her daim temel bir problem teşkil eder. Kant'ta ahlak ile politika arasında bağlantı kurma sorunu onun "insan onuruna saygı duyma öğretisinde" en yüksek noktaya varır (Hassner, 2017). Bu doğrultuda Kant'ın, Rousseau'ya olan borcu yeniden açığa çıkar. Kant'ta, Rousseau'da olduğu gibi ahlakın felsefe ve bilim karşısında sahip olduğu öncelik Kant'ın politika felsefesini etikten türetmesiyle sonuçlanır. Buna uygun olarak Kant'ın politikası bir haklar, ödevler ve özgürlük felsefesi olduğu gibi insanın eşitliğine ve onuruna duyulan saygı onun politikasının temel argümanıdır (Cevizci, 2008). Kant'a göre Rousseau, aklın doğru gelişiminin şimdiye kadar saklı kalmış bir "yapasını" keşfeder; buna göre insan, bireyin kendi kendine empoze ettiği rasyonel düzene odaklanma yoluyla, bireyi kendi gerçek benliği olmayan, köleleştiren arzuların ve eğilimlerin yabancılaştırıcı gücünün üstesinden gelir. Nihai olarak Kant bu düşünceden ahlak yasasına ve onun rehberliğinde iradenin özerk belirlenimine ilişkin açıklamasını geliştirir. Kant, Rousseau'nun bu insan onuru ilkesini açığa vurarak, felsefeye gerçek değerini veren tek şeyi ortaya koyduğunu iddia eder: İnsanlığın haklarını kurmak (Shell-Velkley, 2017).

Rousseau için ahlak, toplumsal bir düzlemde varlık kazanabildiği için yani "özgün biçimde insan olmaya ancak yurttaş olduktan sonra" (Touraine, 1995, 39) başlanacağı için ve insanların da doğa durumuna geri dönmek için imkân olmadığı için "çözüm, gerçek özgürlüğe giden yolu takip ederek tekrar değişmek"tir (Tannenbaum, 2021, 249). Rousseau için bu çözümü sağlayacak olan Hobbes'ta, Locke'da, Kant'ta olduğu gibi "Toplum Sözleşmesi"dir. Yani gerekli olan yasal ve kurumsal temelde eşitliği ve özgürlüğü temin edecek bir toplumsal sözleşme temelinde erdemli bir yaşama ulaşmak, artık ulaşması mümkün olmayan doğal mutluluk yerine ahlaksal mutluluğu gerçekleştirmektir (Günay, 2003). Toplum sözleşmesi anlayışı Rousseau'da özel iradenin kamusal irade şeklinde uzlaşmasına gönderme yapar ve varsayımsal bir şey olarak görülür. Rousseau toplumsal sözleşme ile genel iradeye geçişi sağlarken sözleşmenin doğal eşitliği ortadan kaldırmaktan ziyade "doğanın insanlar arasına koyduğu fiziksel eşitsizliğin yerine ahlâkî ve meşru bir eşitlik" getirdiğini ifade eder (Rousseau, 2016, 37). Buna göre Rousseau ahlâkî eşitliği ve özgürlüğü genel irade ile siyasal alanda sağlamış olur. Çünkü Rousseau için genel irade ile herkesin iradesi aynı şey değildir. Herkesin iradesinde ortak çıkar dikkate alınırken genel irade de kişisel çıkarlara bakılır ve bu bağlamda genel irade kişisel çıkarların bir toplamıdır (Rousseau, 2016). Rousseau bu noktada birbirine karşı olduğunu düşündüğü şahsi çıkar ile kamusal iyinin (Critchley, 2013) uzlaşımı için de genel iradeye işaret eder. Bunun nedeni genel iradede "hiç kimsenin 'herkes' kelimesini sahiplenmemesi herkes için oy kullanırken yalnızca kendisini

düşünüyor olması"dir. Yani insanı toplumsal yapıya bağlayan taahhütlerin karşılıklı oldukları için zorunlu olduklarını ve "onları yerine getirirken kendimiz için çalışmadan başkaları için çalışamayacağımızı" ifade eder. Bu doğrultuda genel irade de amacında ve özünde geneldir (Rousseau, 2016). Kant'ta ise toplumsal sözleşme kategorik imperatifin politik tezahürü olarak ortaya çıkar ve "insanların ortak bir amaç doğrultusunda, kendi iradeleriyle aklın pratik yasasına uymalarını" anlatır (Çörekçioğlu, 2017, 16). Kendi pratik gerçekliğine sahip olan toplumsal sözleşme Kant için "sadece aklın bir idesi"dir. Ona göre meşru bir anayasa ve cumhuriyetin kurulması böylesi bir sözleşme ile mümkün olur (Kant, 2017b). Rousseau, genel irade kavramıyla bireysel ve siyasi özgürlük arasında var olan gerginliği bireysel özgürlüğü siyasi özgürlük alanında eriterek çözerken Kant ise "ahlak yasasıyla bireysel özgürlüğü siyasi ihtiyaç duymayacağı biçimde" yücelterek bu gerilimi kendince sonlandırır. Öyleyse "Rousseau'nun şehrinde bireysel özgürlüğe, Kant'ın amaçlar krallığında ise politikaya gereksinim" duyulmaz (Ünlü, 2014, 186).

1.2.Kötülük Problemi

Rousseau ve Kant söz konusu olduğunda, kötülük insan özgürlüğünün doğadışı niteliğinin en temel örneklerinden biri olarak karşımıza çıkar. İnsanda iyilik yerine kötülük nüveleri bulunduğu iddiasına ahlâkî inançsızlık adını veren Kant bu ahlâkî inançsızlığın taraftarının pek çok olduğunu söylerken sadece Rousseau'nun bunun karşısında yer aldığını vurgular (Kant, 2021a). Çünkü Rousseau, eğer insan etkin ve özgürse kendiliğinden davrandığını ve özgürce yaptığı şeylerin de Tanrı'nın düzenli sistemine girmediği gibi ona mal edilemeyeceğini savunur. Rousseau'ya göre, Tanrı insanı kötülükten ziyade seçerek iyilik yapması için yaratmıştır. Bu yüzden insanı kötülüğün sorumlusu olarak verir: "İnsanoğlu, artık kötülüğün yaratıcısını arama, bu yaratıcı sensin. Senin yaptığın ya da senin acısını çektiğin kötülükten başka kötülük yoktur, her ikisi de senden kaynaklanıyor" (Rousseau, 2019, 391, 393). Yani Rousseau insanlığın en büyük kötülüklerinin kaynağının değişmez bir doğal düzenden ziyade yalnızca insan aklının sorumlu olduğu insan güçlerinin hatalı gelişiminden kaynaklandığını ve insanın kötülüğünün kendi kendine olduğunu ifade eder (Shell-Velkley, 2017). Kant'ta aynı şekilde kötülüğün özgürlükten kaynaklandığını şöyle ifade eder:

Burada soru, insanın doğası gereği iyi mi yoksa kötü mü olduğu ya da hangi kılavuz ele düştüğüne bağlı olarak doğası gereği şuna veya buna eşit derecede duyarlı olup olmadığıdır. (...) Bu bilinç, en karanlık hayallerin ortasında bile, o kişinin bir ahlâkî yasaya ve kendisine adil ya da haksız davranıldığı ya da kendisinin başkalarına adil ya da haksız davrandığı duygusuna (buna ahlak duygusu denir) bağlıdır. Bu insanlığın anlaşılabilir karakteridir ve

şu ana kadar insan (doğası gereği) doğuştan gelen yeteneğine göre iyidir. Ancak deneyim, gayrimeşru olduğunu çok iyi bilmesine rağmen, insanda gayrimeşru olanı aktif olarak arzu etme eğilimi olduğunu da göstermektedir. Bu, insan özgürlüğünü kullanmaya başlar başlamaz kaçınılmaz olarak ortaya çıkan kötülüğe eğilimdir. Dolayısıyla, kötülüğe eğilimin doğuştan olduğu kabul edilebilir. Bu nedenle, duyarlı karakterine bakılınca, insan (doğası gereği) kötüdür yargısında bulunulmalıdır. Bu, türün karakteri hakkında konuşurken çelişki oluşturmaz, çünkü türün doğal yazgısının daha iyiye doğru sürekli ilerlemeden ibaret olduğu varsayılabilir. (Kant, 2022, 301-302)

Öyleyse Rousseau insanın doğal iyiliğini savunurken, Kant insanın doğası gereği kötü olduğunu ifade eder. Ancak bu doğası gereği kötü olmak ilk günah fikrine gönderme yapmaz. Çünkü her iki isim de bu anlamda ilk günah fikrine karşı çıkar. Kötülüğün özgürlükle başlatılmasında Rousseaucu doğal-uygar insan ayırımından yararlanan Kant, Tanrının eseri olan doğanın tarihinin iyilikle, diğer taraftan insanın eseri olan özgürlüğün tarihinin ise kötülükle başladığını bildirir. Kant'a göre bir varoluştan insanlık durumuna ya da doğanın koruyuculuğundan özgürlük durumuna geçiş bir bütün olarak tür için daha kötü olandan daha iyiye bir ilerlemeyken birey için durum böyle değildir. Özgür bir yaşam sürerken yalnızca kendisini göz önünde tutan birey açısından bu değişim bir kayıptan başka bir şey değilken insanla ilişkisinde amacı türü göz önüne almak olan doğa için ise bir kazançtır. Dolayısıyla birey tüm felaketler ve kötülükler için kendini suçlayacak nedene sahipken aynı zamanda bir türün üyesi olarak düzendeki bilgeliğe ve amaçlılığa hayranlık duyacak ve onu övecek nedene de sahiptir. Kant bu noktada kendi açıklamasıyla paralel olarak Rousseau'nun çoğu kez yanlış anlaşıldığını düşündüğü açıkça çelişen açıklamalarını birbirleriyle ve akılla uyumlu hale getirmenin mümkün olduğunu ileri sürer. Kant, onun tamamen doğru bir biçimde kültürle insan soyunun doğası arasında kaçınılmaz bir tartışmanın olduğunu gösterirken diğer taraftan ahlâkî bir tür olarak insanın yazgısına uygun olan kapasiteleri geliştirmek için hem ahlâkî hem de doğal bir türün üyesi olma anlamında bu ikisi arasındaki çatışmayı sona erdirmek için kültürün nasıl bir yol katetmesi gerektiği problemine cevap bulmaya çalıştığını belirtir (Kant, 2012).

Kötülüklerin değişmez doğal düzenden değil, insan güçlerinin hatalı gelişiminden kaynaklandığını söyleyen ve tek başına insan aklını sorumlu tutan Kant'ın kötülüğe yaklaşımında radikal kötülük kavramı öne çıkar ki bu kavramdan bahsederken onu "görevin gerektirdiğini yapmama, ahlak yasasına uymama eğilimi" olarak verirken radikal sıfatını bu eğilimin insan doğasına özellikle de istencin yozlaşmasına vurgu amacıyla kullandığı söylenebilir. Radikal kötülük üzerine yazısı, ahlâkî kötülüğün sadece doğal

nedenlerle belirlenmekten kaynaklanmadığını açığa çıkardığı gibi, her ahlakî tercihin özgürce tercih edebilme kuvvetine bağı olarak bir iyi veya bir kötü düsturun benimsenmesi olduğunu ve doğal nedenselliği aştığını ortaya koyar (Wood, 2009). Kant'ın dediğı anlamda radikal kötülük meselesinde Rousseau'nun, Kant'ı öncelediğini söyleyebiliriz. Zira hem Rousseau hem de Kant için insan özgürlüğünün ya da onun hayvanlardan farklı olarak aşırıya kaçabilen bir varlık olduğunun göstergelerinden biri de radikal kötülük olgusudur. Bu olgu, Kant'ın deyişle "nedensel bir etki tarafından koşullanmamış olduğunu" ya da insana özgü olduğunu söylemek anlamında radikaldir (Bernstein, 2010).

İnsanda bu radikal kötülüğün ortaya çıkışında Rousseau'nun *amour de soi* (özsevgi) ve *amour propre* (özsaygı) adını verdiği iki kavrama değinmek gerekir. Rousseau'nun *amour de soi* olarak adlandırdığı doğal ya da masum öz-sevgiye, *amour propre* adı verilen yeni bir tür eşlik eder hatta onun yerini alır (Wood, 2020). *Amour de soi* "her hayvanı kendi varlığını muhafaza etme konusunda dikkatli olmaya yönelten, insanda aklın kılavuzluğu ve merhametin etkisi altında insaniyete ve erdeme yol açan doğal bir duygu" iken *amour propre*, insan eseri olan ve toplum içerisinde ortaya çıkan "her bireyi kendisini herkesten üstün görmeye yönelten, birbirlerine yaptıkları tüm kötülükleri insanlara esinleyen ve onurun sahici kaynağı olan" bir duygudur (Tekin, 2003, 333). *Amour propre*, kişinin itibar sahibi olmak ve başkalarının gözünde yücelmek isteğı olarak her türden kötülüğün neden olabilecek temel ahlâkî kusur, doğal masumiyetin kaybedilmesi manasında bir düşünüş olarak görülmesine rağmen aynı zamanda bu duygu, tarihsel insanın doğuşuna diğer bir deyişle insanın kendi kaderinden sorumlu bir bilinç varlığı olarak ortaya çıkışına gönderme yapar. *Amour de soi*'nin aksine doğal olmayan *amour propre*'nin, işlenebilir, dönüştürülebilir, hatta erdeme yönlenebilir yapısı sayesinde insan doğayı terk ederek yitirdiğı bütünlüklü varoluşa yeniden ulaşabilir. Bu durum, doğaya geri dönüşle değil iyi düzenlenmiş bir toplumla gerçekleşebilir. Eşit ve özgür yurttaşlardan oluşan böylesi bir toplumda *amour propre* kendisini "yurtseverlik" olarak ortaya koyacaktır (Tekin, 2003). Wood, Kant'ın insanlığa yatkınlıklarımızın gelişimini tartışırken, birbiriyle yakından ilişkili olmalarına rağmen iki ayrı terimi 'öz sevgi ve kendini beğenmişlik'i kullanarak Rousseau'nun *amour de soi* ve *amour propre*'sine atıfta bulunduğunu belirtir (Wood, 2020). Kant'ın öz sevgi ve kendini beğenmişlik olarak verdiği bu iki duygu *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde şöyle ifade edilir:

Buna göre ahlâk yasasının, istemeyi belirleyen neden olarak, bütün eğilimlerimize zarar verme yoluyla, acı adı verilebilen bir duygu oluşturması gerektiğini a priori olarak kavrayabiliriz; ve işte burada, a priori kavramlara dayanarak bir bilginin haz ya da acı duygusuyla ilgisini belirleyebildiğimiz

ilk, belki de biricik durumla karşı karşıyayız. Eğilimlerin hepsi birlikte bencilliği oluştururlar. Bu, ya ben sevgisinin, kişinin kendisi için her şeyin üstünde gelen bir iyi olmayı dilemesinin ya da kendi kendisinden hoşlanmasının bencilliğidir. İlkinde özellikle öz-sevgisi, sonuncusuna kendini beğenmişlik denir (Kant, 2014, 81).

Kendini beğenmişlik dediği insan doğasındaki bu eğilimi, Montaigne'ye atıfla "toplumdışı toplumsallık" olarak adlandıran Kant, bunu "başkalarına (onların nazarında üstün olma isteği nedeniyle) hem bağlı olma hem de karşı çıkma, kendini onlardan ayrı tutma ve bu temel bağımlılık ilişkisi içinde yakınlaşmaktan kaçınacak şekilde davranma temayülü" olarak açıklar. Bu temayül nedeniyle insan şeref, güç ve refah peşinde koşar. Diğer bir deyişle insan başkalarının fikirlerini, korkularını ya da çıkarlarını gözeterek onlar üzerinde üstünlük kurmayı hedefler. Kant üç sosyal tutku nesnesi olarak verdiği bu eğilimlerin akıl yoluyla denetim altına alınmasının insan için zor olduğunu ifade eder. Toplum dışı toplumsallık, onun kötü bir şey olduğunu fark etmemizi sağlayan akıl yetisiyle birlikte gelişir ve her ikisi de toplumun ürünü olarak ortaya çıkar. Bu eğilime göre hareket etmek, insanın özgür bir şekilde yaptığı ve aslında ayıplanması gereken bir şeydir. Ancak aynı zamanda kendisinde bir doğal amaçlılık taşıyan bu eğilim, doğa tarafından insan türünün yönelimlerinin gelişmesini ileri götürmek için kullanılır. İnsanlar başkaları üzerinde üstünlük sağlamaya çalışarak, kendilerini kötü ve mutsuz eylemlerine rağmen aynı zamanda bu süreç içerisinde sonraki kuşaklara aktarılan, insan doğasını ve insanlık tarihini zenginleştiren yetenekler geliştirirler. Kendini beğenmişlik ya da Toplum dışı toplumsallık, *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*'de insan doğasındaki kötülüğe yönelik en güçlü eğilim olarak ortaya konulduğu gibi kötülüğün kaynağının toplumsal olması nedeniyle bireylerin ahlaken ilerlemesinin, içsel olarak iradelerini arındırmak için tek başlarına mücadele etmeleriyle mümkün olmadığı gibi ahlaki ilerlemenin sadece özgür bir şekilde ortak amaçları benimsemekten kaynaklanabileceği savunulur (Wood, 2009; Kant, 2017a). O halde Kant'ın kötülük teorisinin temelindeki kendini beğenmişlik yine Rousseau'nun *amour propre* kavramından hareketle ortaya konulduğu için onun kötülük anlayışının da Rousseaucu bir esinle oluşturulduğunu ifade edebiliriz.

Rousseau'nun sentetik ilerleyişine karşı kendisinin analitik olarak ilerlediğini vurgulayan (Kant, 2011) Kant'ın analitik prosedürü, özgürlük bilincinin ve iradenin erdemli olma gücünün şu anda insanlar için mevcut olduğunu varsayar ve yozlaşmış varlıklar için bile, rasyonel olarak yapılan kötülüklerin düzeltilmesi standardını içerir. Ona göre, *Émile*'de olduğu gibi, insanlığın her şeyi gören bir öğretmen tarafından sıfırdan inşa edilmesi gerekmez, çünkü insan akıllı, doğası gereği, kendi kendini yönetmeye dayalı bir

saygınlık fikrine yani dolaysız bir adalet duygusuna sahip olduğundan, buna bağıllık, edinilmiş eğilimlerden kurtulma arayışına ve aynı zamanda kişinin kendi kendini yönetme gücünün diğer insanlar tarafından tanınmasına yol açar. Birey, ister lüks isteklere kölelik olsun, isterse bireyin irade gücünü kendine mal etmek isteyen diğerlerinin zalim tutkularına kölelik olsun, birey köleliğin adaletsizliğinin hemen farkına varır. Başka bir iradeye kulluk, düşünen öznenin, diğer hayvanlarda eksik olan bir tamlığın temeli olarak bir iradeye sahip olduğu şeklindeki, var olma bilincine için benzersiz insan duygusuyla çelişir (Shell-Velkley, 2017).

2.Sonuç

Tüm bu söylenenlerden hareketle Kant etiğinin temel kavramlarının ortaya çıkmasında Rousseau'nun önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Elbette böylesi bir etkiden söz etmek bu iki ismin etiğinin birebir örtüştüğünü söylemek anlamına gelmez. Rousseau'ya baktığımızda o, etik anlayışında ahlaki insanı hayvandan ayıran iki temel ölçüt yani özgürlük ve kendini mükemmelleştirme üzerine inşa ettiği için ahlaklılığı salt insana ait bir fenomen olarak görüp onu mutluluk ile ya da haz ve yarar ile alakalı bir şey olarak görmez. Ancak etiğini bir deontolojik etik olarak da öne sürmez. Onda etiğin hareket noktası olarak alınan insan doğası yaklaşımı temeldir. Bu bağlamda Rousseau'nun insanın değişmeyen gerçek doğasını diğer bir deyişle maskesiz insanı vermeye yönelik hamlesi Kant için önemli olduğu gibi aslında tüm felsefe tarihi için önemlidir. Her iki isim bu anlamda insanın arzu ettiği her şeyin kendi içinde olması nedeniyle kendini dışarıda aramak yerine insanın kendi üzerine düşünmesi ve kendine dönmesi gerektiğini salık verir. İnsan kendi kendine empoze ettiği rasyonel düzene odaklanarak kendisini köleleştiren arzuların ve eğilimlerin yabancılaştırıcı gücünün üstesinden gelir. Rousseau'da insan doğasının özgün özellikleri olarak ortaya konan özgürlük ve yetkinleşme, olgunlaşma, sonrasında Kant için ahlaklılığın temel nüveleri olarak öne çıkar. Kant'ın ne yapmalıyım? sorusuyla heteronom bir nitelik taşıyan ödev ahlaki Rousseau'dan hareketle otonom bir konuma taşınırken insanın özgürlüğü de korunmuş olur. Özgürlüğün ve otonominin varlığı, insanın sınırlarını ve yeteneklerini belirlemeye çalışan Rousseau için temel unsur olduğu gibi ahlaklılığın aklın gelişimiyle birlikte mümkün olduğuna dair benzer iddialar hem Rousseau hem de Kant için geçerlidir. Çünkü her iki isim için de doğa durumundaki insanlar ne erdemli ne de ahlaksızdır. Kant en yüksek ahlak ilkesini yalnızca akıl yetisine dayandırdığı gibi Rousseau'ya göre de bir kişinin ahlâkî açıdan iyi olmasını sağlayan kendini mükemmelleştirme yetisinin bir parçası olarak akıl gereklidir. Bu akıl özgürlükle de bağlantılıdır. Yani kendini mükemmelleştirme, eylem için bir motivasyon işlevi görecektse hem özgürlüğe hem de akla ihtiyaç

duyar. Kant, rasyonel bir varlığın özgür iradeye sahip olması gerektiğini iddia ederken Rousseau, akıl ve özgürlüğü benzer şekilde anlar. Ancak burada her iki ismin de teoloji noktasında duyulur üstü olana spekülasyon aklın kuramsal çabaları yerine ahlak bilinci ile etiko-teoloji olarak ulaştıkları görülür. Ayrıca Rousseau'nun insan doğasının birliğini belirleyen nitelikleri sunması, insan onuruna verdiği önemle seçkinleşir ve bu yönüyle de birçok ismi olduğu gibi Kant'ı da etkiler. Özellikle Rousseau'nun genel irade üzerine temellendirdiği politikası ile Kant'ın etiği arasında bir koşutluğun olduğu açıktır. Rousseau'nun birçok eserinde insanın amaç olarak alınmasının ve genel iradesinde genelleştirilebilirliği kullanmasının Kant'ın kategorik yasalarında benden bize geçişin ya da tüm insanlık için eylemde bulunmanın yolunu açtığı söylenebilir. Yine Rousseau'nun kötülük probleminde insanı sorumlu olarak işaret ederken, kötülüğü de onun özgürlüğünün ya da olgunlaşabilme, yetkinleşebilme yetisinin bir sonucu olarak vererek radikal kötülük kavramı ile öne çıkan Kant'ı, öncellediği görülür. Bu anlamda onun kötülük anlayışı Kant'ta olduğu gibi radikaldir. En nihayetinde Rousseau, Kant'ın etik yaklaşımında doğrudan etkili bir isimdir.

Kaynakça

Akarsu, Bedia. *Ahlak Öğretileri: I. Mutluluk Ahlakı-II. Kant'ın Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Baskı, 1982.

Bayka, Mustafa Hazım. "Rousseau Üzerine Birkaç Söz". *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*. Jean-Jacques Rousseau. İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2009.

Berman, Marshall. *Özgünlüğün Politikası: Radikal Bireycilik ve Modern Toplumun Ortaya Çıkışı*. çev. Nursel Yıldız. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2. Baskı, 2016.

Bernstein, Richard J. *Radikal Kötülük*. çev. Nil Erdoğan-Filiz Deniztekin. İstanbul: Varlık Yayınları, 1. Baskı, 2010.

Cassirer, Ernst. *The Question of Jean-Jacques Rousseau*. ed.-trans. Peter Gay. London: Yale University Press, 2nd Edition, 1989.

Cassirer, Ernst. *Rousseau, Kant, Goethe*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017.

Cevizci, Ahmet. *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi, 2. Baskı, 2008.

Cevizci, Ahmet. *Etik: Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2014.

Critchley, Simon. *İmansızların İmanı: Siyasal Teoloji Deneyleri*. çev. Erkan Ünal. İstanbul: Metis Yayınları, 1. Baskı, 2013.

Çiğdem, Ahmet. *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2001.

Çörekçioğlu, Hakan. "Giriş Kant: Çağdaş Politik Düşüncenin Ufku". *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. der-çev.: Hakan Çörekçioğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, 2017, 7-23.

Delaney, James Joseph. *Virtue in Rousseau's Ethics*. New York: Faculty of the Graduate School of State University, Doctor of Philosophy, 2003.

Ferry, Luc. *Gençler İçin Batı Felsefesi*. çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, 2017.

Fukuyama, Francis. *İnsan Ötesi Geleceğimiz: Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları*. çev. Çiğdem Aksoy Fromm. Ankara: Odtü Yayıncılık, 1. Baskı, 2003.

Geier, Manfred. *Kant'ın Dünyası*. çev. Erol Özbek. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2018.

Günay, Mustafa. *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*. İzmir: İlya Yayınevi, 1. Baskı, 2003.

Hanley, R. P. "Rethinking Kant's Debts to Rousseau". *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 99/4 (2017), 380-404.

Hassner, Pierre. "Immanuel Kant: 'Ahlak ve Politika İlişkisi' ". *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. der-çev. Hakan Çörekçiöğlü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, 2017, 102-154.

Kant, Immanuel. "Remarks in the Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime (1764–65)". *Immanuel Kant: Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime and Other Writings*. ed. Patrick Frierson and Paul Guyer. New York: Cambridge University Press, 1nd Edition, 2011, 65-202.

Kant, Immanuel. "İnsanlık Tarihinin Tahminî Başlangıcı". *Tarih Felsefesi Seçme Metinler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Baskı, 2012.

Kant, Immanuel. *Ahlak Metafizikliğinin Temellendirilmesi*. çev. İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 5. Baskı, 2013.

Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 5. Baskı, 2014.

Kant, Immanuel. *Bir Bilicinin Düşleri*. çev. Ahmet Aydoğan-Ali Nalbant. İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2016.

Kant, Immanuel. *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*. çev. Suat Başar Çağlan. Konya: LiteraTürk Akademia, 2. Baskı, 2017a.

Kant, Immanuel. "Yaygın Bir Söz Üstüne: 'Teoride Doğru olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz' ". *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. der-çev. Hakan Çörekçiöğlü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, 2017b, 25-74.

Kant, Immanuel. *Etik Üzerine Dersler*. çev. Oğuz Özügül. Ankara: Fol Kitap, 1. Baskı, 2021a.

Kant, Immanuel. *Yaşamın Anlamı*. çev. Gürsel Uyanık-Ahmet Sarı. Ankara: Fol Kitap, 1. Baskı, 2021b.

Kant, Immanuel. *Pragmatik Bir Bakış Açısından Antropoloji*. çev. Mukadder Erkan. Ankara: Fol Kitap, 1. Baskı, 2022.

Küçükkalp, Kasım,&Türer Celal. "18. Yüzyıl Felsefesi-II (Aydınlanma): Jean-Jacques Rousseau". *Felsefe Tarihi*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 3. Baskı, 2020, 443-448.

Özlem, Doğan. *Etik*. İstanbul: Notos Kitap, 5. Baskı, 2020.

Miller, James. *Sokrates'ten Nietzsche'ye İyi Yaşamın Anlamı*. çev. Belkis Dişbudak. İstanbul: The Kitap, 1. Baskı, 2022.

Pitte, Frederick P. Van de. "Sunuş". *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*. Ankara: Fol Kitap, 1. Baskı, 2022.

Recki, Birgit. "Kant ve Aydınlanma". ev. Hakan örekioğlu. *Cogito: Kant* 41-42 (2005). 192-213.

Rousseau, Jean-Jacques. *Julie Yahut Yeni Hloise IV*, ev. Hamdi Varoğlu. Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı, 1945.

Rousseau, Jean-Jacques. *İtirafıar*. ev. Kenan Somer. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Baskı, 1975.

Rousseau, Jean-Jacques. *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*. ev. İsmail Yerguz. İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2009.

Rousseau, Jean-Jacques. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. ev. Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları, 13. Baskı, 2015.

Rousseau, Jean-Jacques. *Toplum Sözleşmesi*. ev. Ayşe Meral. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. şti, 1. Baskı, 2016.

Rousseau, Jean-Jacques. *Émile*. ev. Yařar Avunç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Baskı, 2019.

Schilpp, P. A. *Kant's Pre-Critical Ethics*. United States: Northwestern University Press, 2 nd Edition, 1960.

Shell, Susan-Richard Velkley. "Rousseau and Kant: Rousseau's Kantian Legacy". *Thinking with Rousseau: From Machiavelli to Schmitt*. ed. Helena Rosenblatt-Paul Schweigert. New York: Cambridge University Press, 1nd Edition, 2017, 192-210.

Steinkraus, Warren E. "Kant and Rousseau on Humanity". *State University of New York at Oswego*. (1974), 265-270.

Tannenbaum, Donald G. *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*. Ankara: Serbest Akademi, 1nd Edition, 2021.

Tekin, Serdar. "Amour Propre". *Felsefe Ansiklopedisi*. 1.Cilt . (2003). ed. Ahmet Cevzici. İstanbul: Etik Yayınları, 333-335.

Touraine, Alain. *Modernliğin Eleştirisini*. ev. Hülya Tufan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, 1995.

Turan, Halil "Ahlak Felsefesinde Özgeci ve çileci Yaklaşımlar". *Felsefe Dünyası*. 23 (1997), 232-237.

Ünlü, Özlem. "Kant'ın Ahlak Felsefesinin Rousseau Kökleri: Vicdan-İstenç-Akıl Birliğinden Aklın Birliğine". *Felsefi Düşün* 3 (2014), 170-186.

Wennersten, Annika. *Back to the Woods or Into Ourselves? Kant, Rousseau and the Search for the Essence of Human Nature*. Doctor of Philosophy. Sweden: Uppsala University, Department of Philosophy Logic and Metaphysics, 2015.

West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Baskı, 2013.

Wood, W. Allen. "Kant and the Problem of Human Nature". *Essays on Kant's Anthropology*. ed. Brian Jacobs-Patrick Kain. New York: Cambridge University Press, 2003, 38-59.

Wood, W. Allen. *Kant*. çev. Aliye Kovanlıkaya. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, 2009.

Wood, W. Allen. *Kant and Religion*. New York: Cambridge University Press, 1 nd Edition 2020.